

**А.І. Землянкін, к.е.н.,
І.І. Лях,
М.Ю. Скрипник**

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Проаналізовано стан інноваційного розвитку промисловості України за окремими показниками його результативності. Визначено фактори, які стримують інноваційну діяльність на промислових підприємствах України. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на посилення ролі держави в активізації інноваційних процесів.

Проанализировано состояние инновационного развития промышленности Украины по отдельным показателям его результативности. Определены факторы, которые сдерживают инновационную деятельность на промышленных предприятиях Украины. Предложен комплекс мероприятий, направленных на усиление роли государства в активизации инновационных процессов.

The paper analyzes the innovative development of the Ukrainian industry by separate indexes of its effectiveness. The factors which restrain the innovative activity of Ukraine's industrial enterprises are defined. A set of measures directed to strengthening the role of the state in activation of the innovative processes is offered.

У реформуванні економіки України важливе значення мають структурні перетворення національного господарства країни, які дозволяють сформувати високоефективний промисловий комплекс, що випускає конкурентоспроможну продукцію світового рівня. Каталізатором структурних змін є інноваційна сфера, тому що без інноваційного підйому, відновлення основного капіталу неможливо вийти з еконо-

© А.І. Землянкін, І.І. Лях,
М.Ю. Скрипник, 2010

мічної кризи. Підтвердженням є успішний досвід усіх без винятку промислово розвинутих країн Західної Європи, Японії, США, а також індустріальних країн Південно-Східної Азії, економічне зростання яких майже на 90% забезпечується за рахунок упровадження нової техніки і технологій.

Інтеграція України до світового економічного простору, характерною рисою якого є високий рівень конкуренції, обумовлює необхідність переходу від екстенсивної до інноваційної моделі розвитку економіки. Широкомасштабна інноваційна діяльність у сучасних умовах набуває особливого значення ще й тому, що вона є основою стабільності й ефективного економічного зростання як окремо взятого підприємства чи галузі, так і країни в цілому. Інноваційний процес, охоплюючи різні аспекти ринкових відносин (виробничі, підприємницькі, соціальні, науково-технічні та маркетингові), сприяє зростанню промислового виробництва, підвищенню продуктивності праці, залученню до виробничої сфери нових резервів і ресурсів.

Вивченню питань, пов'язаних із забезпеченням і активізацією інноваційної діяльності в Україні, приділено значну увагу у працях провідних українських учених О.І. Амоші, Ю.М. Бажала, І.О. Галиці, В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Л.І. Федулової, Я.А. Жаліла [1-6] та інших. Аналізуючи дослідження названих учених, можна зробити висновок, що інновації та інноваційні процеси є основним джерелом підвищення конкурентоспроможності держави. Рушійною силою в цьому процесі виступає промисловий сектор економіки України, який здатен значно підвищити рівень інноваційної активності різних підприємств усього національного господарства України. Але для цього, зокрема, відсутні ґрунтовні наукові дослідження щодо визначення факторів, які стримують впровадження інновацій на промислових підприємствах, потребує більш детального дослідження проблема подолання

технологічного розриву із країнами, які є світовими інноваційними лідерами, необхідна розробка відповідних механізмів активізації інноваційної діяльності.

Мета статті: на основі дослідження загального стану інноваційного розвитку промисловості в Україні визначити фактори, які стримують введення інновацій на промислових підприємствах і запропонувати комплекс заходів щодо активізації ролі держави в регулюванні цих процесів.

Початковим етапом інноваційного процесу є проведення наукових досліджень. Упродовж періоду 2000-2008 рр. загальна кількість організацій, які виконують дослідження та розробки, зменшилася в Україні на 112 од., або на 7,5% (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика діяльності організацій, які виконували в Україні наукові дослідження та розробки у 2000-2008 рр.

	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Кількість організацій, од.	1490	1505	1510	1452	1404	1378
У тому числі в технічних галузях наук	881	806	800	740	692	666
Чисельність працівників, тис. осіб	188,0	173,6	170,6	160,8	155,5	149,7
У тому числі в технічних галузях науки, тис. осіб	122,5	99,4	95,7	87,7	82,5	77,5
Кількість виконаних наукових і науково-технічних розробок, тис. од.	38,3	67,3	63,9	58,7	62,7	62,5
У тому числі зі створення нових видів техніки і технологій	7,5	9,2	9,1	11,6	10,6	11,1

Водночас кількість організацій у технічних галузях наук, тобто тих, які безпосередньо займаються розробками нових видів продукції та технологій, зменшилася на 222 од., або на 25,2%. За той же період часу загальна чисельність працівників наукових організацій зменшилася на 20,4%, а в організаціях, які належать до технічних галузей науки, – в 1,6 раза. Незважаючи на зменшення чисельності працівників, результативність діяльності наукових організацій, тобто кількість виконаних розробок, збільшилася у 2008 р. порівняно з 2000 р. в 1,6 раза. Кількість розробок зі створення нових видів техніки і технологій у 2008 р. зросла в 1,5 раза порівняно з 2000 р.

Незадовільним залишається стан фінансування науково-технічної сфери. Частка коштів, що витрачаються на фінансування наукової та науково-технічної діяльності, у ВВП з урахуванням усіх джерел за останні роки менша ніж 1% (табл. 2), тоді як у практиці розвинених країн зазвичай цей показник становить близько 2%, а у деяких країнах сягає навіть 3-4%.

Таблиця 2

Витрати на дослідження та розробки, % до ВВП

	1991	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Загальні витрати	2,44	1,20	1,34	1,23	1,00	0,95	0,90	0,84
У тому числі з держ-бюджету	0,29	0,36	0,40	0,42	0,34	0,37	0,39	0,40

Незважаючи на те, що Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» встановлено, що держава має забезпечити бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності не менше ніж 1,7% ВВП, бюджетні асигнування на науку за останні 15 років жодного разу не досягли названого рівня.

Виробництво ВВП на одну особу в Україні порівняно з розвиненими країнами світу нижче у 4-8 разів, порівняно з колишніми соціалістичними країнами – у 2-3 рази. Отже, можливості України у фінансуванні науково-технічної діяльності є дуже обмеженими. Слід

також зазначити, що в колишньому СРСР витрати на науку перевищували середньосвітові показники [7, 20].

Кризові явища, які супроводжували трансформаційні процеси, що відбувалися в економіці України з моменту набуття незалежності, а саме різке падіння виробництва та платоспроможності, високі темпи інфляції, відповідним чином відбилися на інноваційній активності промислових підприємств, які є основними ініціаторами, замовниками та споживачами інновацій.

Частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у 2008 р. проти 2000 р. знизилася в 1,4 раза (табл. 3). Аналогічним чином скоротилася частка підприємств,

Таблиця 3

Основні показники інноваційної активності промислових підприємств України [9, 10]

	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	18,0	13,7	11,9	11,9	14,2	13,0
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, % до обстежених	14,8	10,0	8,2	10,0	11,5	10,8
Із них:						
проводили комплексну механізацію і автоматизацію виробництва	1,7	3,7	3,3	5,1	8,7	*
упроваджували нові технологічні процеси	4,1	4,9	4,1	2,7	5,0	4,8
освоювали виробництво нових видів продукції	13,7	7,8	6,4	4,7	5,5	6,2
Упроваджено нових технологічних процесів, од.	1403	1727	1808	1145	1419	1647
із них маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних	430	645	690	424	364	680
Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	15323	3978	3152	2408	2526	2446
із них:						
нових видів техніки	631	769	657	786	881	758
матеріалів, виробів, продуктів	14692	3209	3211	1622	1645	1688

* Дані відсутні.

що впроваджували інновації: якщо у 2000 р. цей показник дорівнював 14,8% від загальної кількості промислових підприємств, то у 2008 р. – знизився до 10,8%.

Для порівняння слід відзначити, що в колишньому СРСР наприкінці 80-х років ХХ ст. частка підприємств, які розробляли й впроваджували нову чи вдосконалену продукцію або технологічні процеси, становила 60-70%. Серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності у Португалії (26%) та Греції (29%), а лідерами є Німеччина (73%), Данія (71%), Австрія (67%), Нідерланди (62%), доволі високі показники в колишніх соціалістичних країнах – Естонії (47%), Чехії (41%) [8, 24]. Отже, загальний рівень інновативності економіки України можна оцінити як дуже низький. Цей висновок підтверджують дані анкетного опитування із проблем інноваційного розвитку, яке було проведено фахівцями Інституту економіки промисловості НАН України за проектом «Організаційно-економічне та інституційне забезпечення активізації інноваційної діяльності в промисловості України»: 87% респондентів оцінили рівень інноваційного розвитку економіки України як низький та дуже низький [1, 54].

Якщо розглядати галузеву динаміку інноваційної активності, найвищі показники за останні роки спостерігались у виробництві коксу та нафтопродуктів (близько 40%), хімічній та нафтохімічній промисловості (24,3%), у машинобудуванні, зокрема у виробництві електричного та електронного устаткування (28,9%) і у виробництві транспортного устаткування (29,8%); причому слід зазначити, що в усіх галузях машинобудування останніми

роками відбулося підвищення як частки підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, так і тих, що впроваджують інновації.

Деяке позбавлення спостерігається у 2000-2008 рр. щодо показників упровадження інновацій. Як свідчать дані табл. 3, на 17,4% зросла кількість упроваджених техпроцесів, на 20% – освоєння нових видів техніки. Проте загальна кількість упроваджених нових видів продукції зменшилася більш ніж у 6 разів.

Основними причинами недостатньої зацікавленості підприємств у впровадженні інновацій учасники анкетного опитування назвали такі: високий економічний ризик, що супроводжує впровадження інновацій (62% респондентів), дефіцит власних коштів для реалізації великих проектів (61%), значні витрати на нововведення, тривалий термін окупності (56%), недостатня фінансова підтримка з боку держави (47% опитаних).

Галузева динаміка свідчить про стабільне збільшення кількості впроваджених техпроцесів лише в машинобудуванні (в 1,6 раза, а у виробництві транспортного устаткування – у 5,2 раза) та значне зниження в металургії – більш ніж у 2 рази. У решті галузей протягом названих років упровадження нових техпроцесів відбувалося нестабільно. Збільшення кількості найменувань нових видів машин та устаткування забезпечувалося протягом того ж періоду здебільшого підприємствами машинобудування, динаміка ж освоєння нових матеріалів, виробів та продуктів має майже однаковий вигляд у всіх галузях.

Останніми роками спостерігається постійне збільшення обсягів фінансування інноваційної діяльності: з 1760,1 млн. грн. у 2000 р. до 11994,2 у 2008 р., тобто у 2008 р. фінансування інновацій у промисловості України у фактичних цінах перевищило рівень 2000 р. у 6,8 раза. Проте частка інноваційних витрат у ВВП у 2008 р. становила лише близько 1,3%, найвищий показник – 1,5% – відзначався у 2002 р. Галузева структура витрат на інновації характеризується високим ступенем концентрації: більше трьох чвертей від загального обсягу (понад 78%) сконцентровано у харчовій, хімічній та нафтохімічній, металургійній промисловостях та машинобудуванні.

У цілому найбільша частка інноваційних витрат пов'язана із придбанням засобів виробництва, необхідних для впровадження нововведень (табл. 4) [9, 217]. Якщо додати до них витрати на технологічну підготовку виробництва, то безпосередньо на впровадження нових продуктів та технологічних процесів у 2000-2008 рр. підприємства витрачали близько 64-67%. Переважно орієнтованими на такі види діяльності є добувна, деревообробна промисловість та електроенергетика, а у металургії частка зазначених витрат у названі роки становила 93-97%.

Таблиця 4

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, %

Напрями витрат	Роки	
	2000	2008
Усього	100	100
У тому числі на:		
дослідження і розробки	15,1	10,4
придбання нових технологій	4,1	3,5
технологічну підготовку виробництва	9,3	...
придбання засобів виробництва	61,0	63,9
маркетинг та рекламу	4,7	...
інші	5,8	22,2

Частка досліджень і розробок у структурі інноваційних витрат є дуже незначною – 10,4% у 2008 р., або у 1,5 раза нижче проти 2000 р., що пояснюється, з одного боку, прагненням організацій до практичної реалізації інновацій, а з іншого – відносно невисокою капіталоемністю наукової діяльності, зокрема внаслідок низької оплати праці дослідницького персоналу. Найактивніше науковим забезпеченням інновацій були зайняті підприємства машинобудування, в основному з виробництва машин та устаткування (41,3%), електронного та електричного устаткування (33,5%). Знизилися останніми роками також частки витрат промислових підприємств на придбання нових технологій, маркетингові дослідження та рекламну діяльність.

Основним джерелом фінансування інновацій є власні кошти підприємств, хоча їх частка останніми роками дещо зменшилася: з 79,6% у 2000 р. до 70,7% у 2008 р. (табл. 5) [9, 230; 10, 212]. У 10 разів за той же період зросла частка коштів держбюджету, у той час як вітчизняні інвестиції скоротились у структурі фінансування інновацій у 3 рази, а зарубіжні – більш ніж у 8.

Таблиця 5

Структура фінансування інноваційної діяльності в Україні за окремими джерелами, %

Джерела	Роки					
	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Усього	100	100	100	100	100	100
У тому числі за рахунок коштів:						
власних	79,6	77,3	87,7	84,6	73,7	70,7
державного бюджету	0,4	1,4	0,5	1,8	1,3	4,0
місцевих бюджетів	0,1	–	0,3	0,2	0,7	1,0
позабюджетних фондів	1,9	–	0,2	-	0,1	-
вітчизняних інвесторів	2,8	0,2	1,4	0,4	0,2	0,9
зарубіжних інвесторів	7,6	2,5	2,7	2,9	3,0	0,9
кредитів	6,3	17,8	7,1	8,5	18,5	8,1
інших	1,3	0,8	0,3	1,7	3,2	0,9

Підсумковим показником, що характеризує результативність інноваційної діяльності, є реалізація інноваційної продукції. Питома вага підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію, у загальній кількості промислових підприємств України дорівнювала у 2008 р. 9,3%, що в 1,6 раза нижче рівня 2000 р. (табл. 6) [9-11]. Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, у зазначеному періоді зменшилася в 1,4 раза, частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції – в 1,6 раза, водночас експорт інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції збільшився вдвічі. Експортують інноваційну продукцію здебільшого підприємства машинобудування та хімічної промисловості – на них припадає майже три чверті інноваційної продукції, що відвантажена за межі України.

Питома вага підприємств, у яких частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції становить понад 70%, тобто таких, які за Законом України «Про інноваційну діяльність» є інноваційними, становить не більше 1% від загальної кількості промислових підприємств України.

Таблиця 6

Показники реалізації інноваційної продукції

	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Питома вага підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, у кількості підприємств, що реалізовували промислову продукцію, %	14,9	10,2	10,2	9,2	10,0	9,3
За межі України серед тих, що реалізовували інноваційну продукцію, %	33,9	37,7	37,7	36,7	34,5	34,3
Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію	1352	1095	1022	918	1035	993
Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію за межі України	251	372	385	337	357	341
Питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції, %	9,4	5,8	6,5	6,7	6,7	5,9
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції, %	24,9	42,5	50,0	41,4	36,5	51,6

Конкурентоспроможність вітчизняних товарів та технічний рівень виробництва багато в чому залежать від обміну технологіями й іншими технічними досягненнями. Проте зниження

інноваційної активності відповідним чином впливає також і на процеси технологічного обміну. Так, у 2008 р. лише 12,4% інноваційно активних підприємств придбавали нові технології в межах України, хоча цей показник дещо більший, ніж у 2000 р. – 10,8%, за межами України за останні роки придбавали нові технології від 3,5 до 6% інноваційно активних підприємств. Кількість підприємств, що передавали технології в Україні та за її межами, була зовсім незначною: по три-чотири на рік. За статистичними даними, останніми роками істотно скоротилося придбання технічних досягнень за межами України: з 1465 од. у 2000 р. до 232 у 2008 р., тобто у 16,3 раза. За межі України у 2000 р. не було передано жодного технічного досягнення, у 2007-2008 рр. – по 4 одиниці, що свідчить про практичну відсутність попиту на вітчизняні технічні досягнення на світовому ринку.

Узагальнюючи основні показники інноваційної діяльності суб'єктів господарювання протягом 2004-2008 рр. (табл. 7) [9-11], можна констатувати про суттєві коливання у багатьох із них. Водночас спостерігається декілька тенденцій досить сталого характеру.

По-перше, у сфері новаторства відбувається значне зменшення чисельності винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій – творців або інноваторів, що займаються інноваційною діяльністю, тобто знижується інноваційна активність, яка є важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності України. Їх чисельність у 2008 р. порівняно із 2004 р. знизилася на 14,0%, тобто в 1,2 раза. Треба констатувати, що найбільша кількість творців працювала в переробній промисловості, частка яких у 2008 р. склала 38,6 %, із них на підприємствах металургійного виробництва та виробництва металевих виробів – 41,6%, а у машинобудуванні – 43,7%.

Таблиця 7

Основні показники діяльності підприємств і організацій України зі створення і використання об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій

Показники	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Чисельність винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій, тис. осіб	45,1	42,8	42,3	41,1	41,2	36,8
Подано заявок на видачу охоронних документів:						
винаходи	4029	3645	2649	2447	2249	1943
корисні моделі	137	3269	4857	5306	6240	6411
промислові зразки	266	425	390	420	420	260
У тому числі						
Держпатент України:						
винаходи	3865	3466	2489	2151	2075	1840
корисні моделі	128	3214	4785	5230	6167	6359
промислові зразки	245	354	365	380	322	247
Патентні відомства зарубіжних країн:						
винаходи	164	179	160	296	174	103
корисні моделі	9	55	72	76	73	52
промислові зразки	21	71	25	40	98	13
Отримано охоронних документів:						
винаходи	3064	6228	2463	2123	2123	1914
корисні моделі	126	1316	4781	5377	6265	6190
промислові зразки	198	305	338	396	391	289
У тому числі						
Держпатент України:						
винаходи	2944	6088	2297	1956	1993	1832
корисні моделі	122	1264	4722	5325	6165	6136
промислові зразки	190	275	318	351	330	273
Патентні відомства зарубіжних країн:						
винаходи	120	140	166	167	130	82

корисні моделі	4	52	59	52	90	54
промислові зразки	8	30	20	45	61	16
Кількість використаних: винаходів	1905	4122	3629	2911	2803	2598
корисних моделей	84	574	1631	2176	3033	3471
промислових зразків	415	651	717	876	960	801
раціоналізаторських пропозицій	38744	30790	29326	27718	25273	22044

По-друге, незважаючи на суттєве зниження кількості інноваторів як суб'єктів господарювання і фізичних осіб, що займаються інноваційною діяльністю, відбувається деяке поживлення інноваційних процесів на території України.

Важливим показником ефективності новаторської діяльності є використання об'єктів права інтелектуальної власності. Аналізуючи ці показники у 2004-2008 рр., необхідно зауважити, що зменшилася кількість поданих заявок на видачу охоронних документів по винаходах майже вдвічі, по промислових зразках – в 1,6 раза, але по корисних моделях частка цього показника є кращою, тому що відбулося зростання майже у 2 рази. Також по поданих заявках до Держпатенту України є тільки зростання показника по корисних моделях у 2 рази. Але особливу тривогу викликає той факт, що протягом 2004-2008 рр. кількість поданих заявок на видачу охоронних документів щодо винаходів знизилась у 1,9 раза, а промислових зразків – у 1,5 раза. Також зросла кількість отриманих охоронних документів по корисних моделях, у тому числі й у Держпатенту України майже у 5 разів. По винаходах було зниження цього показника у 3,3 раза. По промислових зразках за останні п'ять років було невелике поліпшення із 305 документів у 2004 р. до 396 – у 2006 р., а потім знову невелике зниження у 2008 р. (289).

По-третє, із 2004 по 2008 р., незважаючи на певне інноваційне поживлення, існувала тенденція до зниження масової інноваційної активності в Україні. Кількість використаних раціоналізаторських пропозицій скоротилася на 28,4%, тобто в 1,4 раза і її скорочення випереджало скорочення кількості новаторів майже на 14,4%.

По-четверте, протягом 2004-2008 рр. відбулося суттєве зниження кількості заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності в патентні відомства зарубіжних країн по винаходах – в 1,7 раза. Дещо кращі справи були з кількістю заявок на корисні моделі – зростання на дві заявки, але у 2007 р. цей показник був кращим порівняно з 2004 р. – зростання в 1,7 раза. Щодо промислових зразків: зростання було у 2007 р. удвічі, але у 2008 р. – знову відбулося падіння вдвічі відносно 2004 р.

По-п'яте, високі темпи приватизації останніми роками не призвели до активізації інноваційної діяльності у приватному секторі. Про це свідчать такі показники. Майже вдвічі менше було використано раціоналізаторських пропозицій у національному господарстві України у 2008 р. порівняно з 2004 р. Зберігається тенденція щодо зменшення кількості впроваджених у виробництво раціоналізаторських пропозицій: порівняно з 2007 р. у 2008 р. їх число зменшилося на 13,8%, з 2006 р. – на 20,5%. Таким чином, приватизація не зробила суттєвого поживлення інноваційного процесу у приватному секторі. Більше того, якщо в 2004-2008 рр. у цілому в економіці, незважаючи на зниження інноваційної активності новаторів, відбувалося невелике поживлення інноваційного процесу, то у приватному секторі інноваційний процес фактично знаходився на «нульовій відмітці».

Вплив наведених п'яти факторів є різноспрямованим. У подальшому не виключене зниження інноваційної активності новаторів, але може відбутися активізація інноваційної діяльності, відтворення виробничого потенціалу на новій технологічній базі. Технологічний рівень буде нижчим, ніж у розвинутих країнах, за рахунок низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку.

Пошуки економічних, організаційних, правових, фінансових та інших необхідних умов для одержання конкретної економічної віддачі від наукової та винахідницької діяльності здійснюються в нашій країні з урахуванням досвіду розвинених країн. Але аналіз інноваційної

діяльності за основними показниками результатів у промисловості України та її регіонів викликає занепокоєння, оскільки очевидне зниження активізації інноваційних процесів.

Проведене дослідження дає можливість зробити такі *висновки*:

1. В Україні відсутні необхідні умови для комерціалізації інтелектуальної власності, механізм державної підтримки просування вітчизняних об'єктів на зовнішній ринок не є дієвим. Основними причинами такого стану є:

неготовність інноваційної сфери до роботи в ринкових умовах;
недостатній унормований рівень захисту прав на ці об'єкти;
обмеженість фінансування;
низький рівень економічних знань новаторів.

2. Здійснення заходів інноваційного спрямування в умовах економічної кризи пов'язане зі значними труднощами матеріально-технічного забезпечення та зростанням фінансових ризиків щодо окупності витрат. Аналіз факторів, які стримують інноваційну діяльність на промислових підприємствах України, свідчить, що найбільшими за масштабами впливу на стан науково-технологічного та інноваційного розвитку виробництва визначаються недосконалість та недієздатність чинного законодавства.

3. Методи й інструменти державного регулювання щодо охорони інтелектуальної власності не привели до підвищення ефективності правових відносин стосовно об'єктів промислової власності як в економіці, так і в інноваційній сфері. Удосконалення механізмів у цій сфері потребує комплексного підходу й зосередження на використанні непрямих методів та інструментів стимулювання інноваційних процесів. Тому державі та регіонам важливо виробити відповідні механізми щодо стимулювання співпраці поміж дослідниками, освітянами і практиками. Підготовка кваліфікованих кадрів у ВНЗ має відповідати потребам сьогодення і завданням, які стоять перед промисловістю, а обмін досвідом та інформацією між ними сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіональних господарських систем і національної економіки взагалі.

4. Ліквідація Державного інноваційного фонду України, створення на його базі Української інноваційної компанії, пізніше Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, яка Постановою Кабінету Міністрів від 17.05.2010 р. № 356 перейменована у Державне агентство з інвестицій та розвитку [12], не забезпечило позитивних зрушень в управлінні інноваційними процесами. Не сформувалися стійкі джерела надходження фінансових коштів для відновлення виробництва. Це пояснюється відсутністю в підприємства власних коштів на інноваційний розвиток виробництва, неможливістю залучення джерел державного фінансування й обмеженими можливостями одержання банківських кредитів через надмірно високий рівень процентних ставок.

5. Для створення чинного правового механізму реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики необхідно розробити ряд законів і нормативних актів, відсутність яких сьогодні виключає можливість ефективного функціонування науково-технічного потенціалу й підтримки на відповідному рівні технологічної безпеки країни.

До цього часу належною мірою не розроблено комплексу підзаконних актів, які б дали змогу застосовувати положення Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V. Своєчасним є вдосконалення таких законів: Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» у питаннях регулювання та захисту трансферу знань і технологій на національному, міжнародному та регіональному рівнях; законів України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» щодо запобігання неконтрольованій передачі науково-технічних досліджень за кордон. Слід було б прийняти Закон про венчурне фінансування інновацій, який уже кілька років розглядається в комітетах Верховної Ради, та ніяк не приймається. Потрібно також створити необхідні умови, у яких прийняті закони неухильно виконувалися.

Література

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: моногр. / О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянкін та ін. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2007. – 328 с.
2. Бажал Ю.М. Економіка інноваційних процесів // Вісник Інституту економічного прогнозування. – 2002. – №1. – С. 3-17.
3. Галиця І., Шевченко М., Галиця О. Механізми вдосконалення управління інноваційною діяльністю в умовах економічної нестабільності // Вісник Національної академії наук України. – 2010. – №5. – С. 33-41.
4. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
5. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3 (69). – С. 82-97.
6. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк, Я.В. Белінська та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
7. Яцків Я.С. Науково-технологічна сфера України: загально статистичні дані та спроба передбачення // Наука та наукознавство. – 2005. – № 3. – С. 19-27.
8. Жукович І.А., Рижкова Ю.О. Інноваційна діяльність в українській економіці. Сучасний стан та проблеми // Статистика України. – 2005. – № 1. – С. 24-28.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. стат. зб./ Держкомстат України. – К., 2009. – 365 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. стат. зб./ Держкомстат України. – К., 2006. – 362 с.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. стат. зб./ Держкомстат України. – К., 2002. – 316 с.
12. Про державне агентство з інвестицій та розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2010 р. № 356 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 38. – Ст. 1280.

Надійшла до редакції 17.08.2010 р.